

UDK:46; 341; 36

Mashhuraxon ISABAYEVA,
Qo‘qon DPI biologiya kafedrası dotsenti
Muhayyoxon USMONOVA,
Qo‘qon DPI biologiya kafedrası dotsenti
E-mail: usmonovamuxayyoxon@gmail.com

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti dotsenti O.Ergashev taqrizi ostida

TALABALARNI KASBIY-PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHNING DIDAKTIK FUNKSIYALARI

Annotatsiya

Maqolada bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarini kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning didaktik asoslari ochib berilgan. Ta‘lim-tarbiya jarayonida bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonini individuallashtirish va demokratlashtirish tamoyili asosida joriy etish, biologiya ta‘limida pedagogik bilimlar integratsiyasining o‘ziga xos xususiyatlaridan foydalanib, bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarini kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning mazmuni, metodlari, vositalari va shakllarini takomillashtirish imkonini beradigan innovatsion texnologiyalar, kasbiy faoliyat turlarini mazmuni yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Biologiya o‘quv fanlarining o‘qitishning didaktik asoslari, vitagen, konstruktiv, didaktik omil, o‘qitish shakllari, metodlari, vositalari, kasbiy pedagogik faoliyat, o‘qituvchilarining shaxs sifatida o‘z-o‘zini rivojlantirish.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ПОДГОТОВКИ УЧАЩИХСЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье раскрыты дидактические основы подготовки будущих учителей биологии к профессионально-педагогической деятельности. Внедрение в учебно-воспитательный процесс инновационных технологий, видов профессиональной деятельности, позволяющих совершенствовать содержание, методы, средства и формы подготовки будущих учителей биологии к профессионально-педагогической деятельности, используя специфику интеграции педагогических знаний в биологическое образование, реализовать инновационную программу подготовки будущих учителей биологии к профессионально-педагогической деятельности содержание освещено

Ключевые слова: Дидактические основы преподавания учебных дисциплин биология, витагенные, конструктивные, дидактический фактор, формы, методы, средства обучения, профессиональная педагогическая деятельность, саморазвитие педагога как личности.

DIDACTIC FUNCTIONS OF PREPARING STUDENTS FOR PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES

Annotatsia

The article reveals the didactic basics of preparing future biology teachers for professional-pedagogical activity. The introduction in the educational process of future biology teachers on the basis of the principle of individualization and democratization of the preparation process for professional-pedagogical activity, using the peculiarities of the integration of pedagogical knowledge in biology education, the content of innovative technologies, types of professional activities that allow improving the content, methods, tools and forms of training future biology teachers for professional-pedagogical

Key words: Didactic foundations of teaching of biological educational subjects, vitagenic, constructive, didactic factor, forms of teaching, methods, tools, professional pedagogical activity, self-development of teachers as individuals.

Kirish. Respublikamizda olib borilayotgan islohotlar zamirida salohiyatli kadrlar tayyorlash masalasida alohida e‘tibor qaratilmoqda. Jumladan, zamonaviy tendensiyalarni joriy etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o‘z ichiga olgan beshta tashabbus amaliyotga tatbiq etilishi, ta‘lim tizimini kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta‘lim standartlari hamda takomillashtirilgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqilishi, bo‘lajak kadrlarni tayyorlashda xorijiy tajribalarga integratsion va innovatsion ravishda tayanishga keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta‘lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-6108-son farmoni hamda “Ta‘lim – tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qabul qarorida ta‘lim tizimini tubdan takomillashtirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berildi. Jamiyatimizda barqaror raqobatbardoshlikni ta‘minlashda “ta‘lim sifatini baholash jarayoni va vositalarini takomillashtirish, erishilgan natijalarni aniqlash imkonini beruvchi mexanizmlarni amaliyotga joriy etish”[7], bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish maqsadida “biologiya yo‘nalishlarida samarali o‘quv jarayonini tashkil etish”[8] muammosi kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishda muhim dolzarblilikni talab etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hoziri kunda ko‘pgina pedagog olimlarimiz .SH.Begimqulov, R.X.Djuraev, N.A.Muslimov, Q.T.Olimov, F.M.Zakirova, M.H.Lutfillaev, N.I.Taylaqov tomonidan bo‘lajak pedagoglarni integrativ ta‘lim asosida o‘qituvchilik faoliyatiga tayyorlashni takomillashtirish, pedagogik bilimlar va texnologiyalar, ularning ilmiy asoslari, olimlardan A.Azizxodjaeva, R.Axliddinov, J.Tolipova va boshqalarning tadqiqot ishlarida muayyan darajada tadqiq qilingan. Fanlararo aloqadorlikdan ta‘lim jarayonida foydalanish B.Abdullaeva, Z.E.Azimova, G.R.Alimatova, S.Alixonov, X.B.Norbo‘taev, A.A.Salomov, A.CH.Choriev, A.V.Usovalar, bo‘lajak o‘qituvchi shaxsini shakllantirish muammolari M.O.Ochilov, X.I.Ibragimov, U.N.Nishonaliyev, D.X.Nasriddinova va boshqa bir qancha tadqiqotchilar ishlarida atroflicha o‘rganilgan.

Jahon Pedagogikasining buyuk namoyondasi Ya.A.Komenskiy shunday ta‘kidlagan edi: “O‘zaro bog‘liqlikda bog‘lanishda narsani xuddi shunday mazmunan o‘zaro bog‘liqlikda o‘qitilish kerakki, bu jarayon barcha o‘zlashtirishi muhim bo‘lgan bilimlarni tizimli shakllantirishda juda muhim ahamiyatga egadir [3]. Fanlararo bog‘lanishlar muammosining rivojlanishining tarixiy-pedagogik tahlili tadqiqotning asosiy yo‘nalishlarini aniqlash imkonini berdi va ular quyidagilardan iborat: ijtimoiy-pedagogik bu yo‘nalish talaba shaxsini har

tomonlama rivojlantirish masalasini hal qilishda fanlararo bog'lanishlarning ahamiyatini ko'rsatadi, falsafiy bu yo'nalish o'quv fani tizimida mazmun tuzilmasini va o'qitish javrayonini qurishdagi, turli o'quv fanlaridan olingan ma'lumotlarni sintezlash asosida uning yaxlitligini ta'minlashda fanlararo bog'lanishlarning rolini ochib beradi. Fanlararo bog'lanishlar funksiyalarining to'plami o'qituvchi ularning barcha qirralarini amalga oshirgandagina bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorgarlik jarayonida amalga oshiriladi [4]. Bo'lajak o'qituvchining chuqur bilim va samarali faoliyat yurita olish mahoratiga ega bo'lishi ma'lum fan asoslari borasida unda etarli nazariy va amaliy bilimlarning, ta'lim jarayonida yangi pedagogik va axborot texnologiyalaridan unumli foydalanish malakasining nechog'lik shakllanganiga bog'liqdir. Shunga ko'ra, ta'lim jarayonida yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zlashtirish va undan unumli foydalanishning metodik hamda amaliy asoslarini yaratish muhim vazifalardan hisoblanadi. Hozirgi vaqtda axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish hamda keng ko'lamda ko'llash jahon taraqqiyotining global yo'nalishi hisoblanadi [5].

Tadqiqot metodologiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqlari, asarlarida o'qituvchilar, ularni tayyorlash, oliy ta'limni takomillashtirish haqidagi bayon qilingan fikrlari bo'lajak biologiya o'qituvchisini faoliyati haqidagi yondashuvlari kadrlar tayyorlashning milliy modelida shaxs muhim o'rin tutadi va uzluksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxs, fuqaroni shakllantirish nazarda tutiladi. Oliy ta'lim muassasalari va ulardagi o'quv - tarbiya jarayonini modernizatsiyalash, pedagog mutaxassislar tayyorlash tizimi sifat - monitoringini oshirish, bo'lajak o'qituvchilarda zamonaviy kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarni, ularda kasbiy faoliyatga nisbatan akmeologik motivatsiyani, hamda pedagog mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligini shakllantirish jarayonidagi muhim vazifalardan sanaladi. Pedagogika Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak biologiya o'qituvchilarning kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlashda "Biologiya o'qitish metodikasi", "Biologiya o'qitish metodikasi" fanlari muhim ahamiyat kasb etadi [6]. Mazkur fanlarni o'qitishda talabalarda kasbiy o'quv bilish faoliyatni rivojlantirish, biologik ta'lim mazmuni va tuzilmasi, zamonaviy yondashuvlar asosida kasbiy faoliyatga tayyorlaydi. Biologiya fan asoslari bilan bog'liq bo'lgano'quv, jarayonlar, o'qitishning pedagogik tamoyillar va qonuniyatlarini bilish, o'qituvchiga maktab biologiya kursi mazmunida o'quv-tarbiyaviy jarayonlarni zamon talablariga mos holda tashkil etish va boshqarish imkonini beradi. Bo'lajak biologiyadan o'quvchilarning kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitning vujudga kelishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida quyidacha belgilandi: ya'ni; pedagogik-psixologik bilimlar integratsiyasining o'ziga xos xususiyatlaridan foydalanib, bo'lajak biologiya o'qituvchilarini kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning mazmuni, metodlari, vositalari va shakllarini takomillashtirish; kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning asosiy yo'nalishlarini asoslash orqali bo'lajak biologiya o'qituvchisini metodik tayyorlashning tarkibiy va funksional modelini shakllantirishdan iborat. Didaktik shart-sharoitning vujudga kelishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida esa quyidagilar belgilandi: bo'lajak biologiya o'qituvchilarini kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning nazariy va amaliy jihatdan o'zlashtirganlik darajasini aniqlash, kamchiliklarni oldini olishga oid korreksion metodik tavsiyalar ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish; innovasion va integratsion muhitda bo'lajak biologiya o'qituvchilarini kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning o'quv-uslubiy ta'minotini ishlab chiqish; biologiya

o'qitish metodikasini o'qitishda egallashga imkon beradigan o'quv materiallarini saralanganligi, shu asosda fan mazmunida mustaqil ta'lim shaklida zamonaviy o'qituvchi partfoliosi tayyorlash; bo'lajak biologiya o'qituvchilarini kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning maxsus kursi, "Pedagogik amaliyot metodikasi" dasturi va "Biologiya o'qitish metodikasi" kabi o'quv majmualarni mazmunan yangilash va samarali foydalanish bilan asoslanildi.. Ushbu pedagogik tizimda biologiya o'qituvchisining pedagogik faoliyati samaradorligini oshirish maqsad qilib olindi va quyidagi didaktik funksiyalar asosida amalga oshirildi: kasbiy pedagogik bilimlarni tiklash zarurati-biologik ta'lim mazmunida ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarda talabalarning fan yuzasidan olgan bilimlarini tiklash, tahliliy, mantiqiy, mustaqil va taqqoslovchi fikrlashga o'rgatish; kasbiy pedagogik bilimlarni yangilash-talabalarda integratsion va innovasion vaziyatda pedagogik mahorat, pedagogika nazariyasi va metodikasi, biologiya o'qitish metodikasi va loyihalash yuzasidan o'zlashtirgan bilimlarini kengaytirish, kreativlik, motivasion, intuitivlik asosida rivojlantirish; kasbiy pedagogik bilimlarni korreksiyalash-talabalarda kasbiy faoliyatga tayyorlashga asoslangan fanlar (pedagogik mahorat, pedagogika nazariyasi va metodikasi, biologiya o'qitish metodikasi va loyihalash) yuzasidan o'zlashtirgan bilimlarini tahlil qilish va yo'l qo'yilgan kamchiliklarni bartaraf etib borish; bilimlarga amal qilish-talabalarda biologiya o'qitish metodikasi va loyihalash yuzasidan o'zlashtirgan bilimlariga kasbiy faoliyati davomida amal qilish orqali shaxsiy e'tiqodga aylantirishdan iborat bo'ldi.

Tahlil va natijalar. Bo'lajak biologiya o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash samaradorligini oshirishda fanlarning kombinatsiyasi, o'qituvchi va talaba xatti-harakatlarining kombinatsiyasi va ularning yoshini hisobga olgan holda tarkib va usullarni tanlashni talab etadi. O'qituvchi faoliyatining ijodiy yo'nalishlari va bo'lajak o'qituvchilarni ijodiy ishlashga tayyorlash muammolari va metodik tavsiyalari R.Adizov [1], R. Ishmuhamedov, A. Abduqodirov, A.Pardaev [2] tomonidan berib o'tilgan. Shuningdek, pedagog olimlardan N.Saidxmedov, F.Yuzlikayev, N.Azizojayeva, O.Tolipov, N. Ochilova ilmiy izlanishlarida esa o'qituvchilarni tayyorlashda ularning pedagogik mahorati, ta'lim texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari, ma'naviy-axloqiy dunyoqarashi, kasbiy madaniyatini rivojlantirish muammolari yoritilgan. Yuqoridagi tadqiqotlar mualliflari aniq dalillaridan kelib chiqib, pedagogika oliy o'quv yurtini tugatgan talabalarning kelajakda o'qitadigan maxsus fanlarni chuqur o'zlashtirganliklarini, ular pedagogik vaziyatlar, o'qitish metodlari bilan yaxshi tanish ekanliklarini, ayni paytda amaliyotni to'liq egallab olmaganliklarini e'tirof etganlar. Tadqiqot rivojida integrativ yondashuv asosida talabalarni kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning pedagogik imkoniyatlari metodik, faktik, tushunchaviy, emperik, refleksiv yondashuvning uzviylik va izchillik tamoyilga asoslangan didaktik funksiyalari tizimlashtiriladi.

Xulosa. Talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlash ikki komponentdan-nazariy bilimlarni egallash va pedagogik amaliyotdan iborat. Bu strategik reja bo'lib, har ikki bosqich o'ziga xos taktikani bildiradi, ya'ni nazariy bilimlar egallab bo'lingach, amaliyotni o'taydi. Oliy ta'lim muassasalari va ulardagi o'quv-tarbiya jarayonini modernizatsiyalash, pedagog mutaxassislar tayyorlash tizimi sifat-monitoringini oshirish, bo'lajak o'qituvchilarda zamonaviy kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalni, ularda kasbiy faoliyatga nisbatan akmeologik motivatsiyani, hamda pedagog mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligini shakllantirish talab etiladi.

ADABIYOTLAR

1. Adizov R. Boshlang'ich ta'limni tashkil etishning nazariy asoslari. Ped. fan. doktori. diss... Avtoref. – T.: 2003. - 44 b.
2. Abduqodirov A, Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog - o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: "Iste'dod" jamg'armasi, 2008. – 180 b.
3. Izbrannye pedagogicheskie proizvedeniya. – M., 1987. – 175 b
4. Tolipova J.O. Biologiya o'qitish metodikasi. Nizomiy nomli TDPU. -T.:– 2012. – 214 b.
5. Yusupova N.V. Fanlararo aloqadorlik vositasida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish. P.f.f.diss.:T.-2021y., -140b
6. Yuldashov U. Yu. Bo'lajak pedagog-kadrlarning kasbiy kompetentligini shakllantirishda elektron tarbiya resurslarining o'rni va roli. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences.: 2021, -532p

7. Incheon declaration/ Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015, Incheon, Republic of Korea). - 48 p.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 21 августдаги ПҚ-4805-сон «Кимё ва биология йўналишларида узлуксиз таълим сифатини ва илм-фан натижадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» қарори. // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 13.08.2020 й., 07/20/4805/1174-сон.